

СОЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ ПРЕДМЕТА СКЛАДУ ДИВЕРСІЇ

Чорний Р.Л.,
к.ю.н., с.н.с., докторант

У статті досліджуються соціальні ознаки предмета складу диверсії, висвітлюються проблеми, пов'язані з його неоднозначним розумінням у науці кримінального права та практичній діяльності правоохоронних органів. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення положень ст. 113 КК України.

Ключові слова: диверсія, предмет злочину, ознаки предмета складу злочину, предмет складу диверсії.

Чорный Р.Л. / СОЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ ПРЕДМЕТА СОСТАВА ДИВЕРСИИ

В статье исследуются социальные признаки предмета состава диверсии, освещаются проблемы, связанные с его неоднозначным пониманием в науке уголовного права и практической деятельности правоохранительных органов. Сформулированы предложения по совершенствованию положений ст. 113 УК Украины.

Ключевые слова: диверсия, предмет преступления, признаки предмета состава преступления, предмет состава диверсии.

Chorniy R.L. / SOCIAL FEATURES OF SABOTAGE BODY OBJECTS

The article analyses social features of sabotage body objects, reveals the issues related to their vague understanding in criminal law science and in practical activity of law enforcement agencies.

Thus, based on the analysis of the positions made by criminal law science, it is noted that despite a great number of publications on this issue the problem of sabotage body objects, provided by the article 113 of the Criminal Code of Ukraine, is still open to question. That is why this problem needs further analysis taking into account modern provisions of criminal law theory concerning the concepts and features of the object of the body of the crime and social-economic changes in the country.

In special works of scientists who have studied these issues, the object of the body of this crime has been considered beyond the analysis of its social and other characteristics, determination of which has both theoretical and practical meaning because it allows to reveal certain drawbacks of the law on criminal liability for sabotage.

On the basis of the conducted research the classification of the object of the body of sabotage has been worked out and proposals how to improve dispositions of the article 113 of the Criminal Code of Ukraine have been formulated.

Particular attention is drawn to the fact that the disposition of the outlined norm needs modification according to such rules: a) objects of sabotage must be systematized, differentiating objects of animate nature and inanimate nature and their resources; b) avoiding formulations where the same thing of the material world becomes the object of different acts which create the body of sabotage; c) maintaining a reasonable position in criminal law theory that the object and the victim are independent features of the body of the crime, and taking into consideration that the preliminary purpose of a culprit with encroachment on the object of sabotage (explosion in a nuclear power station) can cause simultaneous damage to the national economy and to the human potential of the country, it is necessary to single out the body of acts aimed at mass destruction of people into a separate part of the article 113 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: sabotage the subject of the crime, the characteristics of the subject of the offence, the subject composition of sabotage.

Постановка проблеми. Проблема предмета складу злочину є однією з ключових у науці кримінального права. Від правильного його встановлення залежить кваліфікація злочину, характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого, а отже, й законність притягнення особи до кримінальної відповідальності. Зазначене повною мірою стосується й визначення предмета складу диверсії, особливо з огляду на відсутність єдиного підходу вчених до вирішення зазначеного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем відповідальності за вказані злочини здійснювали О.Ф. Бантишев, І.В. Діордіца, О.О. Дудоров, С.В. Дьяков, О.Ю. Звонарьов, В.С. Картавцев, О.О. Климчук, В.А. Ліпкан, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, Г.В. Новицький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, М.І. Хавронюк, О.В. Шамара та інші вчені.

Втім, питання предмета складу диверсії досі залишається дискусійним. Його вирішення має не лише теоретичне, але й вагомим практичне значення, насамперед, для правильної кваліфікації вчиненого та вдосконалення закону України про кримінальну відповідальність.

Метою цієї статті є дослідження соціальної ознаки предмета складу диверсії та обґрунтування теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. У науці кримінального права обґрунтовуються різні позиції щодо проблеми предмета злочину, зокрема його місця та значення в механізмі злочинного посягання. Зокрема, предметом складу злочину називають будь-які матеріальні речі, на які впливає суб'єкт злочину, спричиняючи шкоду суспільним відносинам, тобто об'єкту складу злочину [1, с. 44; 2, с. 103],

у зв'язку з якими або з приводу яких вчиняється злочин [3, с. 179], а також з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність безпосередньо пов'язує наявність ознак того чи іншого складу злочину в діях винного [4, с. 33].

Серед запропонованих ученими позицій із цього питання більш переконливою вбачається думка А.А. Музики, Є.В. Лащука та інших учених, які вважають предмет посягання факультативною ознакою об'єкта складу злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без нього) вчиняється злочинне діяння [5, с. 110]. Отже, предмет складу злочину безпосередньо пов'язаний з його об'єктом. Він завжди існує у зв'язку з конкретними суспільними відносинами [6, с. 130]. Впливаючи на предмет злочину, суб'єкт змінює тим чи іншим способом властивості суспільних відносин (об'єкт злочину) [2, с. 99]. Іншими словами, як зазначає М.І. Панов, предмет злочину виступає у виді матеріального виразу (субстрату) суспільних відносин, який входить до його структури як матеріальний компонент або нерозривно пов'язаний із суспільними відносинами, є обов'язковою умовою чи свідченням їх існування та нормального функціонування, а тому завжди належить до сфери об'єкта складу злочину [7, 295].

У науці кримінального права виділяють юридичні, фізичні та соціальні ознаки предмета складу злочину [7, 293 – 298; 8, с. 195; 9]. Іноді їх називають соціально-правовими, змістовними та функціональними [10, с. 74]. Не вдаючись до численних дискусій із цього приводу, слід за-

значити, що в основі соціальної ознаки предмета злочину лежить його значення для людини, суспільства і держави, яке є результатом оцінювання такого предмета останніми. До соціальних ознак предмета складу злочину належать його вартість, безпечність або небезпечність, функціональне призначення, а також позитивне чи негативне значення для людини, суспільства й держави [5, с. 115-116].

Дослідження соціальних ознак предметів складу диверсії доцільно здійснювати відповідно до способу їх закріплення в законі про кримінальну відповідальність. Такий підхід дозволить виявити певні недоліки правового регулювання в цій частині та дублювання деяких положень.

Так, предметами, що безпосередньо визначені у ст. 113 КК України, є об'єкти, які мають важливе оборонне і народногосподарське значення. Аналіз наукових джерел засвідчує, що розгляд цих предметів переважно більшість учених здійснює без їх чіткої систематизації та в сукупності з предметами, які опосередковано визначені в диспозиції зазначеної норми. При цьому деякі вчені до предметів складу диверсії відносять і об'єкти, що не охоплюються вказаними поняттями, а також потерпілих.

Варто зазначити, що з проаналізованих спеціальних досліджень, присвячених відповідальності за вчинення диверсії, лише О.О. Климчук розмежовує поняття об'єктів, що мають важливе народногосподарське й оборонне значення. До перших автор відносить будівлі, споруди, інші об'єкти, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління. До других – будівлі, споруди, інші об'єкти, знищення чи пошкодження яких негативно впливає на стан боєготовності та боєздатності Збройних Сил України або інших військових формувань. При цьому під предметом складу цього злочину вчений розуміє об'єкти матеріального світу (у тому числі інформацію), незалежно від форми власності, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, шляхом знищення яких винний намагається спричинити шкоду економічній або воєнній безпеці держави [11, с. 35-40]. Втім, аналіз предмета складу цього злочину автор здійснював поза межами аналізу його об'єктових ознак.

У науці кримінального права існують й інші позиції щодо предмета складу диверсії. Так, С.В. Дьяков під предметами диверсії розуміє підприємства (фабрики, заводи), споруди (мости, греблі, тунелі, електростанції), шляхи і засоби сполучення, усі види транспорту, засоби зв'язку, об'єкти життєзабезпечення населення (системи водопостачання, продуктопроводи, склади з продовольством, сховища паливно-змащувальних матеріалів) [12, с. 124]. О.О. Дудоров та Є.О. Письменський до предметів диверсії відносять життя і здоров'я людей, важливі спорудження й комунікації народногосподарського чи оборонного призначення (фабрики, заводи, мости, греблі, вокзали, електростанції, газопроводи, склади тощо), череди тварин (коні, корови, свині, вівці), пташині ферми, рослини (посіви на корм), рибу у водоймищах, посіви сільськогосподарських чи інших культур, лісові масиви тощо [13, с. 60]. Подібну позицію займає В.С. Картавцев, зазначаючи, що предметом диверсії можуть бути життя і здоров'я людей, землі, моря, водоймища, річки, ліси, парки, гаї, важливі споруди та комунікації народногосподарського чи оборонного значення (фабрики, заводи, мости, греблі, вокзали, електростанції, газопроводи, склади тощо), стада тварин, риби, молочні, рослини (посіви на кореню) [14, с. 39].

О.Ф. Бантишев та О.В. Шамара предметом диверсії визначають майно, тобто об'єкти, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, об'єкти тваринного і рослинного світу, довкілля, не розкриваючи змісту понять останніх [15, с. 142].

На думку С.І. Селецького, предметом диверсії можуть бути підприємства, установи, шляхи та засоби сполучен-

ня, нафтопроводи, морські та повітряні судна, місцевість, повітря, водоймища, будь-які тварини, пасовища, угіддя, лісові масиви [16, с. 21].

На думку М.І. Хавронюка, предметом диверсії є земельні угіддя, водойми, ліси, стада та колекції тварин, риби, що водяться у ставках та інших водоймищах, великі пасіки, посіви сільськогосподарських чи інших культур, будівлі, споруди та інші об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління, в тому числі підприємства, зруйнування чи пошкодження яких саме по собі є фактором небезпеки [17, с. 276].

З приводу предмета складу диверсії вченими висловлені й інші думки [18, с. 578 – 579; 19, с. 768 – 769; 20, с. 46].

Здійснений аналіз наявних позицій дає підстави стверджувати, що в науці кримінального права досі не сформовано єдиного підходу до розуміння предмета складу диверсії, а перелік об'єктів матеріального світу, посягання на які утворюють склад злочину, передбаченого ст. 113 КК України, не є вичерпним. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що речі матеріального світу можуть бути предметом диверсії за наявності щонайменше двох умов: 1) те, на що посягає особа, повинно відповідати поняттю предмета складу злочину;

2) такий предмет має важливе значення для держави, оскільки посягання на нього може спричинити їй значну шкоду. Втім, зазначений висновок є доволі загальним і не сприяє не лише чіткому розумінню соціальної ознаки предмета складу диверсії, але й можливості його застосування в практичній діяльності, у тому числі для обґрунтування пропозиції щодо вдосконалення закону про кримінальну відповідальність.

Насамперед, потребує з'ясування поняття об'єктів, які мають важливе для держави народногосподарське значення. Чинне законодавство не містить відповідного визначення. З цього приводу необхідно звернути увагу на декілька аспектів. По-перше, термін «народне господарство» був притаманний суспільно-економічним відносинам радянської доби за часів існування виключної монополії держави на суспільне виробництво. Так, відповідно до ст. 11 Конституції Української РСР 1978 року державна власність визнавалася спільним надбанням усього радянського народу, основною формою соціалістичної власності, у зв'язку з чим державі належали основні засоби виробництва в промисловості, будівництві, сільському господарстві, засоби транспорту і зв'язку, банки, майно організованих державою торговельних, комунальних та інших підприємств, основний міський житловий фонд, а також інше майно (об'єкти – Ч.Р.), необхідне для здійснення завдань держави [21]. У свою чергу, економіка Української РСР визнавалася складовою єдиного народногосподарського комплексу, що охоплював усі ланки суспільного виробництва, розподілу й обміну на території СРСР (ст. 16 цієї Конституції). Реалізація вказаних положень основного закону знайшла відображення у Загальносоюзному класифікаторі галузей народного господарства (ЗКГНГ), в якому виділялися дві групи останніх: а) галузь матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство, лісове господарство, транспорт, зв'язок, будівництво, торгівля та громадське харчування, матеріально-технічне постачання і збут, заготівлі, інформаційно-обчислювальне обслуговування, операції з нерухомим майном, геологія та розвідка надр, геодезична і гідро-метеорологічна служби, інші види діяльності сфери матеріального виробництва); б) галузь невиробничої сфери діяльності (житлово-комунальне господарство, невиробничі види побутового обслуговування населення, охорона здоров'я, фізична культура і соціальне забезпечення, народна освіта, культура і мистецтво, наука і наукове обслуговування, кредиту-

вання і державне страхування, управління, громадські об'єднання) [22].

Таким чином, з урахуванням значущості для держави об'єкти, що належали до зазначених галузей народного господарства, вважалися предметами складу диверсії. Окрім цього, з огляду на особливості суспільно-економічних відносин того часу у правовому розумінні народне господарство визнавалося більш широкою категорією, ніж економіка, оскільки охоплювало останню.

У такому разі цілком логічно може постати питання щодо можливості обмеження сучасного кримінально-правового розуміння народного господарства господарською діяльністю держави.

Так, відповідно до положень Господарського кодексу України [23] під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3). У свою чергу, ч. 2 ст. 3 цього ж кодексу визначено, що господарська діяльність може здійснюватися як з метою одержання прибутку, так і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність), яку не можуть здійснювати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи (ч. 3 ст. 52).

Наведене дає підстави стверджувати, що, виходячи із сучасного розуміння господарської діяльності, визнання предметами складу диверсії об'єктів, на яких вона здійснюється державою, значно звужить застосування ст. 113 КК України, оскільки, як справедливо наголосила Н.О. Гуторова, в сучасних умовах розвитку ринкової економіки господарська діяльність держави вкрай обмежена [24, с. 90 – 91]. У такому разі до об'єктів, які мають важливе народногосподарське значення для держави, не належатимуть великі підприємства, що за результатами господарської діяльності здійснюють значні відрахування в державний бюджет тощо. З огляду на зазначене важливе значення має наступний аспект.

По-друге, зі здобуттям Україною незалежності та розвитком суспільних відносин поняття народного господарства втратило юридичне підґрунтя. Наслідком докорінних перетворень стало закріплення в Конституції України (ст. ст. 13, 41) державної, комунальної та приватної власності, а також власності Українського народу (земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони). Разом із тим відповідно до ч. 1 ст. 325 та ч. 2 ст. 81 Цивільного кодексу України [25] суб'єктами права приватної власності, окрім фізичних осіб, є також юридичні особи, що поділяються залежно від порядку їх створення на юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо) і юридичні особи публічного права (державні підприємства, навчальні заклади тощо), які держава може створювати безпосередньо або брати участь в їх діяльності (ч. 2 і ч. 3 ст. 167 ЦК України). Такі ж права надані територіальним громадам. У першому випадку йдеться, зокрема, про комунальні підприємства, навчальні заклади тощо, у другому – про різного роду підприємницькі товариства тощо (ч. 2 і 3 ст. 169 ЦК України).

Не заглиблюючись в особливості правового регулювання у зазначеній сфері, варто вказати, що з метою упорядкування різних видів діяльності Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики замість Загальносоюзного класифікатора галузей народного господарства затверджено Національний класифікатор України (класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010), що мав різні редакції, яким визначено основні види економічної діяльності, а саме: сільське, лісове та рибне господарство; видобувна промисловість і розроблення кар'єрів; переробна промисловість;

постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність; тимчасове розміщення й організація харчування; інформація та телекомунікації; фінансова та страхова діяльність; операції з нерухомим майном; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; надання інших видів послуг [26].

Наведений перелік видів економічної діяльності, кожний з яких містить значну кількість позицій, свідчить, що, з одного боку, чимала кількість об'єктів різних форм власності, які здійснюють той чи інший вид діяльності, можуть бути предметами, зруйнування або пошкодження яких матиме наслідком ослаблення держави. З іншого – не всі об'єкти можна визнавати такими, що мають важливе значення для держави в контексті ст. 113 КК України: наприклад, об'єкти юридичних осіб, що здійснюють страхову діяльність, операції з нерухомим майном або задіяні у сфері мистецтва, спорту, розваг чи відпочинку.

По-третє, враховуючи наведене, є всі підстави вважати, що застосування у диспозиції ст. 113 КК України терміна «народногосподарське значення» не відповідає повною мірою сучасним умовам розвитку нашої країни, насамперед, з точки зору кваліфікації. Примітною з цього приводу є позиція й вітчизняного законодавця, який вніс відповідні зміни у визначення навколишнього природного середовища, закріплене у ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» шляхом вилучення з нього слів «у народному господарстві», вживши натомість слова «в економіці» [27]. Втім, зважаючи, що зазначений Закон, як і Кримінальний кодекс України, є складовою системи законодавства у сфері національної безпеки, внесення об'єктивно зумовлених змін розвитку соціально-економічних відносин змін лише в один нормативний акт і залишення поза увагою положень інших законів (КК України) є недоліком процесу законотворчої діяльності.

Водночас внесення змін до диспозиції ст. 113 КК України шляхом заміни аналізованого поняття посиленням на важливе економічне значення певних об'єктів для держави виключно з огляду на наявність відповідного нормативного акта Держспоживстандарту України також не є достатньо аргументованим. Наприклад, з позицій кримінально-правової охорони об'єкти юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері телекомунікацій, можуть мати, головним чином, не економічне, а важливе оборонне чи інше значення для держави, зокрема, коли вони знищені або пошкоджені для недопущення виконання вимог абзацу дев'ятого ст. 6 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [28] та абзацу другого ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [29] щодо оголошення через засоби масової інформації указів Президента України про введення надзвичайного чи воєнного стану.

На підставі викладеного є достатньо обґрунтованою необхідність внесення змін до диспозиції ст. 113 КК України шляхом заміни слів «важливе народногосподарське... значення» на «важливе економічне... чи інше значення». Додатковими аргументами на користь цієї тези слугують положення Постанови Кабінету Міністрів України від 23.12.2004 № 1734 «Про затвердження переліку підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» [30] (з наступними змінами), якою визначено приблизний (перегляд здійснюється двічі на рік) перелік таких підприємств, що, з одного боку, належать до різних форм власності, з іншого – їх значення для держави є не лише економічним.

За такого підходу під економічним значенням для держави відповідних об'єктів розумітиметься саме їх економічна діяльність, головними характеристиками якої є витрати на виробництво, процес виробництва та випуск

продукції, а сама вона полягає у процесі виробництва продукції (товарів і послуг), що здійснюється з використанням певних ресурсів: сировини, матеріалів, устаткування, робочої сили, технологічних процесів тощо [31]. У свою чергу, під об'єктами, що мають інше важливе значення, розумітимуться, зокрема, засоби масової інформації та інші об'єкти матеріального світу, які залежно від конкретного прояву зазначеного злочину та умов його вчинення можуть мати важливе значення для держави (будь-яка інформація, критичні об'єкти національної інформаційної інфраструктури тощо).

Дослідження предмета складу диверсії передбачає з'ясування соціальної ознаки предметів цього складу злочину, опосередковано визначених у ст. 113 КК України. Останні полягають у тому, що жива і нежива природа, її ресурси є умовою для: а) нормального функціонування економіки шляхом забезпечення держави корисними копалинами, морським та річковим транспортним сполученням з іншими державами, відсутності залежності України від іноземних джерел постачання продовольства тощо; б) обороноздатності – можливістю використання екологічно чистих вод і територій для безпечної дислокації військових формувань та військово-морських сил, підприємств оборонно-промислового комплексу, забезпечення босездатності особового складу військових з'єднань і частин тощо; в) існування всього населення України, забезпечення життя, здоров'я людей як основи існування всіх потенціалів держави. Саме завдяки цим ознакам вказані предмети й поставлені під охорону ст. 113 КК України.

Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що таке розуміння кола предметів складу диверсії охоплює більшу кількість речей матеріального світу, заподіяння шкоди яким утворює склад цього злочину, ніж зазначено у ст. 113 КК України.

У зв'язку з цим вбачається, що чинна редакція диспозиції ст. 113 КК України є не зовсім вдалою. Втім, варто звернути увагу й на такі аспекти.

Так, предметом складу вчинення дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, а також дій, спрямованих на пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, можуть виступати одні і ті самі речі матеріального світу (території військових частин, полігонів, підприємств оборонно-промислового комплексу, військові і торгові порти, що під час збройного конфлікту можуть використовуватися для дислокації військових морських або річкових суден, тощо).

Крім того, предметом радіоактивного забруднення і поширення епіфітотії можуть виступати, відповідно, підприємства, установи й організації, спеціально призначені для зберігання матеріальних цінностей державного резерву

[32], посіви сільськогосподарських культур, великі водойми, які також є предметами пошкодження об'єктів, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення.

Разом із цим потенційними потерпілими як самостійною поряд із предметом ознакою складу злочину від дій, спрямованих на масове отруєння чи поширення епідемій, є значна кількість людей, що дає підстави стверджувати про аналогічність цієї ознаки із предметом складу масового знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю.

Висновки. На підставі аналізу соціальної ознаки предметів складу диверсії можна дійти таких висновків. По-перше, виходячи зі значення таких предметів, останні є важливі для держави об'єкти матеріального світу, які складають її економічний, оборонний та екологічний потенціали. Умовно їх можна поділити на предмети: а) створені людиною (підприємства, річкові канали, греблі, дамби, посіви сільськогосподарських культур тощо); б) ті, виникнення яких не пов'язане з діяльністю людини (жива і нежива природа, їх ресурси – атмосферне повітря, моря, ріки, ґрунт, корисні копалини тощо); в) ті, які існують незалежно від волі людини, але, використовуючи їх природні властивості, людина пристосувала їх до своїх потреб (лісові насадження, стада і колекції тварин, риба, що водиться у штучних водоймах, великі пасіки тощо). По-друге, розгляд предметів складу диверсії у більшості випадків неможливий у відриві один від одного, оскільки посягання на один із них одночасно спричиняє шкоду іншому предмету. По-третє, поряд із предметом шкода може бути заподіяна також потерпілому.

Таким чином, зважаючи на особливості предметів складу диверсії, їх значення для держави, а також спосіб їх закріплення у ст. 113 КК України (юридична ознака) і зроблені в цій частині дослідження висновки, диспозиція вказаної норми потребує коригування відповідно до таких правил: а) предмети диверсії потрібно систематизувати, вказавши при цьому на такі об'єкти, як об'єкти, що мають важливе економічне чи інше значення для держави, а також об'єкти живої і неживої природи та їх ресурси; б) уникнення формувань, відповідно до яких одна й та сама річ матеріального світу одночасно є предметом різних за проявом дій, що утворюють склад диверсії; в) підтримуючи обґрунтовану в теорії кримінального права позицію, що предмет і потерпілий є самостійними ознаками складу злочину, а також враховуючи, що попередньою метою винного при посяганні на предмет диверсії (вчинення вибуху на атомній електростанції) може бути одночасне спричинення шкоди економіці держави та її людському потенціалу, слід виділити в окрему частину ст. 113 КК України склад дій, спрямованих на масове знищення людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загородников Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве [Текст] / Н.И. Загородников. – Тр. ВЮА. – 1951. – Вып. 13.
2. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны [Текст] / Н.И. Коржанский. – М. : Академия МВД СССР, 1980. – 248 с.
3. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления [Текст] / А.Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 363 с.
4. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. [Текст] / В.Я. Тацій. – Х. : УкрЮА, 1994. – 76 с.
5. Музика А.А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання [Текст] : монографія / А.А. Музика, Є.В. Лашук ; Держ. НДІ МВС України. – К. : Паливода А.В. [вид.], 2011. – 191 с.
6. Коржанський М.Й. Уголовне право України. Частина загальна [Текст] / М.Й. Коржанський. – К. : Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 336 с.
7. Панов М.И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву: избранные научные работы с проблем правознавства [Текст] / М.И. Панов ; передм. В.П. Тихого. – К. : Ін Юре, 2010. – С. 292 – 300.
8. Правова доктрина України [Текст] : [у 5 т.] – Т. 5 : кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.С. Батиргареева та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. – 1240 с.
9. Дзюба Ю.П. Предмет злочину як ознака складу злочину: методологічні аспекти дослідження / Ю.П. Дзюба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
10. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони [Текст]. Монографія / Є.В. Фесенко. – К. : Атіка, 2004. – 280 с.
11. Климчук О.О. Кримінальна відповідальність за диверсію по законодавству України [Текст] : дис ... канд. юрид. Наук : 12.00.08 / Климчук Олександр Олександрович, НА СБ України. – К., 2003. – 269 с.

12. Дьяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства : уголовно-правовое и криминологическое исследование [Текст] / С. В. Дьяков. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс (изд-во Р. Асланова), 2009. – 265 с.; 22 см. – (Теория и практика уголовного права и уголовного процесса / Ассоц. Юридический центр).
13. Кримінальне право (Особлива частина) [Текст] : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – Т.1 – Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. – 780 с.
14. Картавцев В.С. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (наукові засади кваліфікації) [Текст] : навч. посібник / В.С. Картавцев. – К. : Вид-во Національної академії СБ України, 2004. – 57 с.
15. Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія [Текст] / О.Ф. Бантишев, О.В. Шамара. – [2-е вид., перерод. та доп.]. – К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. – 168 с.
16. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник [Текст] / С.І. Селецький. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 496 с.
17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [Текст] / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [9-те вид., перероб. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
18. Уголовное право. Особенная часть [Текст] : учебник. – [издание 2-е исправленное и дополненное] / Под ред. доктора юридических наук, профессора Л.В. Иногамовой-Хегай, доктора юридических наук, профессора А.И. Рарога, доктора юридических наук, профессора А.И. Чучаева. – М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА. – М., 2008. – 800 с.
19. Уголовное право. Особенная часть: учебник [Текст] / отв. ред. И.Я. Козаченко, Г.П. Новоселов. – [4-е изд., изм. и доп.]. – М. : Норма, 2008. – 1008 с.
20. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник [Текст] / А.В. Байлов, О.А. Васильєв, О.О. Житній та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова; наук. ред. серії О.М. Бандурка. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2011. – 572 с.
21. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Прийнята позачерговою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420/print1387206739661298>
22. Общесоюзный классификатор отраслей народного хозяйства (ОКОНХ). Утвержден Госкомстатом СССР и Госпланом СССР 1 января 1976 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.magister.msk.ru/library/economic/work/okonh.txt>.
23. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1390833550915880>.
24. Гуророва, Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України [Текст] : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Гуророва Наталія Олександрівна; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2001. – 459 арк.: табл. - арк. 399 – 427.
25. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1389948559774543>.
26. Національний класифікатор України (класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010) Чинний від 01.01.2012 р. Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457 (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/842>
27. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні : Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5456-17/print1389948559774543>.
28. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1550-14/print1389948559774543>.
29. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 6 квітня 2000 року № 1647-III (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1647-14/print1390898814925098>.
30. Про затвердження переліку підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 1734 (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1734-2004-p/print1389948559774543>.
31. Національний класифікатор України (класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010) Чинний від 01.01.2012 р. Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457 (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/842>.
32. Про державний матеріальний резерв : Закон України від 24 січня 1997 року № 51/97-ВР (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/51/97-vp/print1389948559774543>.